सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री तेज बहादुर के.सी.

आदेश

०६९-WO-११००

मुद्दाः- उत्प्रेषण परमादेश।

रीतमानको छोरा सिन्धुली जिल्ला, कमलामाई नगरपालिका वडा नं.७ बस्ने
रमेश प्रधान--१
ऐ.ऐ. बस्ने धन कुमारी प्रधान---१
ऐ.ऐ. बस्ने मन्जु कुमारी प्रधान---१
ऐ.ऐ. बस्ने पशुपति प्रधान--१
ऐ.ऐ. बस्ने मीना कुमारी पुलामी---१
ऐ.ऐ. बस्ने डम्बर बहादुर आले--१
ऐ.ऐ. बस्ने रेशमी कुमारी थापा--१ निवेदक
ऐ.ऐ. बस्ने लोक बहादुर पूर्वछाने--१
ऐ.ऐ. बस्ने चन्द्र बहादुर विश्वकर्मा---१
ऐ.ऐ. बस्ने सूर्य बहादुर वि.क.--१
ऐ.ऐ. बस्ने निर्मला कुमारी कामी---१
ऐ.ऐ. बस्ने सरितामाया वि.क.---१
ऐ.ऐ. बस्ने बीर बहादुर खत्री---१
ऐ.ऐ. बस्ने सिता कुमारी खत्री--१

ऐ.ऐ. बस्ने दीर्घ बहादुर कार्की--१

ऐ.ऐ. बस्ने सुर्य बहादुर खडका---१

ऐ.ऐ. बस्ने चन्द्र बहादुर ठकुरी---१

ऐ.ऐ. बस्ने देव कुमारी कार्की ---१

ऐ.ऐ. बस्ने विष्णुमाया श्रेष्ठ--१

ऐ.ऐ. बस्ने अम्बिका थापामगर---१

ऐ.ऐ. बस्ने हस्त बहादुर गुरुङ---१

ऐ.ऐ. बस्ने डोर बहादुर थापा---१

ऐ.ऐ. बस्ने विष्णु कुमारी कार्की---१

ऐ.ऐ. बस्ने पवित्रा मोक्तान---१

ऐ.ऐ. बस्ने हरि बहादुर कार्की---१

ऐ.ऐ. बस्ने गोविन्द माझी---१

ऐ.ऐ. बस्ने विष्णु माया माझी---१

ऐ.ऐ. बस्ने बल बहादुर माझी---१

ऐ.ऐ. बस्ने कृष्ण कुमारी सुनुवार---१

ऐ.ऐ. बस्ने शान्ति बहादुर थापा---१

ऐ.ऐ. बस्ने जानुका पाल्पाली---१

ऐ.ऐ. बस्ने शान्ति बहादुर पाल्पाली---१

ऐ.ऐ. बस्ने धन बहादुर श्रेष्ठ---१

ऐ.ऐ. बस्ने टंकनाथ काफ्ले--१

ऐ.ऐ. बस्ने रिण कुमारी बुढाथोकी---१

ऐ.ऐ. बस्ने तुलसादेवी खत्री---१

ऐ.ऐ. बस्ने नन्द कुमारी खत्री--१

ऐ.ऐ. बस्ने पदम बहादुर थापा--१

ऐ.ऐ. बस्ने तिलक कुमारी बुढाथोकी--------------------------------------१

ऐ.ऐ. बस्ने मान कुमारी कार्की---१

ऐ.ऐ. बस्ने लक्ष्मी देवी बुढाथोकी---१

ऐ.ऐ. बस्ने मेनुका कुमारी काफ्ले---१

ऐ.ऐ. बस्ने बीर बहादुर थापा--१

ऐ.ऐ. बस्ने छत्र कुमारी बुढाथोकी--१

ऐ.ऐ. बस्ने तुलसी प्रसाद काफ्ले---१

<u>**विरुद्ध**</u>

नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय सिंहदरवार, काठमाडौं-१

नेपाल सरकार गृह मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौं---------------------------१

नेपाल सरकार उर्जा मन्त्रालय, काठमाडौं------------------------------------१

नेपाल सरकार स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय-----------------------------१

नेपाल सरकार संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय, काठमाडौं----१

नेपाल सरकार भौतिक पुर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय, सडक विभाग काठमाडौं--१

विपक्षी

नेपाल विद्युत प्राधिकरण केन्द्रीय कार्यालय रत्नपार्क, काठमाडौं----------१

खिम्ती ढल्केवर २२० विद्युत प्रसारण परियोजना तथा प्रमुख कन्हैया कुमार मानन्धर, नेपाल विद्युत प्राधिकरण केन्द्रीय कार्यालय काठमाडौं-----------------१

प्रमुख जिल्ला अधिकारी जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिन्धुली--------------------१

शसस्त्र प्रहरी बल सुरक्षा बेसक्याम्पा सिन्धुली---------------------------------१

जिल्ला प्रहरी कार्यालय सिन्धुली--१

डिभिजन सडक कार्यालय मुजेलिया जनकपुर-----------------------------------१

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) बमोजिम दायर भई पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यसप्रकार रहेको छः-

हामी निवेदकहरु सिन्धुली जिल्लाको कमलामाई नगरपालिका र आसपासका गा.वि.स. हरुमा बसोबास गर्ने स्थानीय बासिन्दा हौं। विपक्षीहरुबाट पानीटंकी-बर्देउटार-माझीटार-गडौली खोला हुँदै बर्दीवास-वनेपा लोकमार्ग जोड्ने फिडर सडक निर्माण सूचनाबाट पीडित नागरिक हौं। विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिन्धुलीले जारी गरेको जग्गा प्राप्ती सम्बन्धी सूचनाबाट हामी रिट निवेदकहरुको संविधान तथा कानून प्रदद्ध अधिकारबाट बञ्चित हुन पुगेका छौं। विपक्षीहरुको उक्त कार्यबाट हामीलाई निजी सम्पत्ति प्रयोग वा उपभोग गर्नबाट बञ्चित गरेको तथा घरबास भत्काइ उठिवास गराउने परिस्थितिको सृजना भई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ द्वारा प्रदत्त सम्पत्ति सम्बन्धी अधिकारमा आघात पुगेकोले यो रिट निवेदन लिई उपस्थित भएका छौं।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिन्धुलीबाट मिति २०६९/१२/११ गतेको गोरखापत्रमा सिन्धुली जिल्लाका पानीटंकी हुदै बर्दिवास वनेपासम्म जोड्ने फिडर सडक निर्माणको लागि केन्द्र देखि दायाँ बायाँ १५/१५ मीटर तपसील बमोजिमका जग्गाहरु तथा स्थायी रुपले निर्माण भएका घर समेत प्राप्त गर्नु पर्ने भन्ने निर्णय भएकाले जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा ९ को प्रयोजनको लागि भनी सूचना प्रकाशित भएको थियो। सूचनामा ३० दिनभित्र मुआव्जा दावी गर्न आउनु भनी उल्लेख भएको थियो। मन्त्रीस्तरको निर्णय बमोजिम निर्माण हुन लागेको उक्त फिडर सडक खिम्ती ढल्केवर २२० के.भी.ए. प्रसारण लाइन निर्माण गर्ने उर्जा मन्त्रालय विद्युत प्राधिकरणको परियोजनासँग सम्बन्धित छ।

उक्त खिम्ती ढल्केवर २२० के.भी प्रसारण लाइन परियोजना वैकल्पिक बाटो हुँदाहुदै पहिले सर्वे गरेको ठाउँबाट नलगी जवरजस्ती पूर्वक हामी निवेदकहरुको वासस्थान र जिविकोपार्जनको जग्गाहरु, विद्यालय, मन्दिर तथा ऐतिहासिक स्थलबाट लैजान खोजेकाले उक्त

परियोजना विरुद्धमा सर्वोच्च अदालतमा रिट दायर गरी हाल विचाराधीन अवस्थामा रहेको छ। उक्त रिट निवेदनमा विपक्षीहरुले जग्गा प्राप्तिको लागि सम्पूर्ण कार्य पुरा गरिसकेको भनी उल्लेख गरेको तर जग्गा प्राप्ति गर्ने प्रारम्भीक कार्य नै नगरेको हुँदा उक्त प्रसारण लाइनको लागि जग्गा अधिग्रहण गर्न कानूनी रुपमा मिल्दैन। प्रस्तावित सडक भनी नामाकरण गरी प्रसारण लाइनको लागि आवश्यक पर्ने जग्गा अधिग्रहण र रिट निवेदनलाई नकारात्मक असर पार्ने उद्देश्यले मात्र सो सूचना प्रकाशित भएको हो।

विपक्षीहरुले प्रकाशन गरेको सूचनामा प्रस्तावित सडकको लागि जग्गा आवश्यक परेको भन्ने उल्लेख भएपनि सो ठाउँबाट सडक लैजान कुनै पनि कोणबाट उपयुक्त देखिदैन। प्रस्तावित सडक भनेको स्थानमा बाटो नै छैन। सोही ठाउँको आसपासमा विभिन्न सडकहरु निर्माण भई हाल चालु अवस्थामा रहेका र थप बाटोको आवश्यकता नै छैन। स्थानीयवासीलाई आवश्यक नभएको कुनैपनि निकायको योजनामा नभएको बाटो जवरजस्ती रुपमा बनाउन खोजिएको छ। उक्त प्रस्तावित भनिएको बाट स्थानीयवासीको लागि आवश्यक नभई घरवास विहिनमात्र बनाउछ। उक्त बाटो जोडिने भनेको मुल बाटो नै १५ फिटको मात्र भएकाले पनि उक्त स्थानमा बाटो निर्माणको लागि नभई प्रसारण लाइन निर्माण गर्नको लागि सूचना प्रकाशित गरेको देखिन्छ।

हामीलाई कुनै जानकारी नै नदिई हाम्रा जग्गाहरु यस पूर्व नै प्रसारण लाइन निर्माणको लागि भनी रोक्का राखिएको छ। यसरी पहिला नै जग्गा रोक्का राखे बल पूर्वक निर्माण कार्य गरी जनतालाई आतंकित पार्ने, डर धाक धम्की दिने र घरबास छाड्न बाध्य बनाउने कार्य गरिएको छ। सूचनामा नै प्रस्तावित भनिएको तर नेपाल सरकारले स्वीकृत नगरेको सडकको लागि जग्गा अधिग्रहण गर्ने भनी प्रकाशित गरेको सूचना नै गैर कानूनी छ। यस पूर्व निर्माण गर्न लागेको खिम्ती ढल्केवर प्रसारण लाइनको परियोजना विरुद्ध हामीले दायर गरेको रिट अदालतमा विचाराधीन रहेको अवस्थामा उक्त रिट निवेदनलाई असर पुग्ने गरी तथा अदालतलाई झुक्यानमा पारी सोही रुटलाई सुचारु गर्न सडक बनाउने भनी गरिएको निर्णय तथा सूचनाले हामीहरुको सम्पत्ति सम्बन्धी अधिकारमा आघात परेको छ। यसरी विपक्षीहरुबाट सडक निर्माण गर्ने बहानामा पहिला नै विवादमा आएको विद्युत प्रसारण लाइन निर्माण गर्ने वदनियतले गरिएको

निर्णय तथा सूचनाले हाम्रो संविधान तथा कानून प्रदत्त हकमा आघात पुगेकाले मन्त्रीस्तरबाट मिति २०६९/६/२१ मा भएको निर्णयका आधारमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिन्धुलीबाट जग्गा प्राप्ती सम्बन्धी भनी मिति २०६९/१२/११ को गोरखापत्रमा प्रकाशित सूचना र सोको आधारमा भएका सम्पूर्ण कार्यहरु उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७ बमोजिम जो चाहिने आदेश जारी गरिपाउँ साथै प्रहरी परिचालन गरी जबरजस्ती मुआव्जा बुझ्न लगाउने र सडक निर्माण गर्ने योजना रहेको हुँदा गैर कानूनी सडक निर्माण तत्काल नगर्नु नगराउनु भनी अन्तरिम आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने मिति २०७०/१/३ को रिट निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो? जारी हुनु नपर्ने कुनै कारण भए सो को आधार र कारण खुलाई यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिन भित्र विपक्षी नं. १, २, ३, ४, ५, ६, ९, १०, ११ र १२ का हकमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत र अन्य विपक्षीहरुका हकमा आफैं वा आफ्नो प्रतिनिधिमार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी विपक्षीहरुका नाममा यो आदेश र रिट निबेदनको प्रतिलिपी साथै राखी सूचना पठाई लिखित जवाफ पेश भएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नू। अन्तरिम आदेशको सम्बन्धमा प्रस्तुत रिट निवेदन तथा रिट नं. ०६९-WO-०७४९ को विषयवस्तु समान भईरहेको देखिएको र सोमा अन्तरिम आदेश जारी नहुने भनी यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट आदेश भएको देखिएको स्थितिमा प्रस्तुत रिट निवेदनमा अन्तरिम आदेश जारी गर्नु पर्ने देखिन आएन। उक्त रिट नं. ०६९-WO-०७४९ को रिट निवेदन साथै राखी पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०/१/४ को आदेश।

सडक निर्माण सम्बन्धमा कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको र गृह मन्त्रालयको क्षेत्राधिकार भित्रको विषय हो। निवेदकहरुलाई परियोजनाबाट धार्मिक, आर्थिक र सांस्कृतिक हकको हनन् हुने वा मर्का पर्न गएमा वातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कनबाट सम्बोधन हुन सक्ने देखिन्छ। निवेदकले दावी गरेका स्थानहरु प्राचीन स्मारक भित्र पर्ने भएमा पुरातत्व विभागमार्फत संरक्षण हुने नै हुँदा रिट निवेदनको कुनै औचित्य नभएकाले रिट

निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

यस मन्त्रालयको के कस्तो काम कारवाहीबाट निवेदकहरुको के कस्तो संवैधानिक तथा कानूनी हक अधिकार हनन भएको हो भन्ने सम्बन्धमा निवेदनमा खुलाउन सकेको देखिँदैन। उपयुक्त क्षमता तथा आवश्यकता अनुसारको प्रशारण लाइन निर्माण हुन नसकेका कारण देशमा हाल उर्जा संकट देखा परेको छ। उक्त संकट समाधान गर्ने उद्देश्यले खिम्ती ढल्केवर २२० के.भी. प्रशारण लाइन निर्माण हुन लागेको हो। उक्त प्रशारण लाइन निर्माण गर्ने र लाइन मुनी परेका जग्गामा घर लगायतका संरचना निर्माण गर्न नपाउने र रुख रोप्न नपाउने गरी नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरेको र लाइन मुनी परेका जग्गाको मुआब्जा निर्णारण गरी वितरण तथा घरको क्षतिपूर्ति निर्धारण गरी वितरण गर्न प्रमुख जिल्ला अधिकारीको संयोजकत्वमा समिति गठन गरी कानून बमोजिम मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति वितरण समेत भइसकेको छ। भौतिक योजना पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय सडक विभाग डिभिजन सडक कार्यालय जनकपुरले निर्माण गर्न लागेको प्रस्तावित सडकको केन्द्रदेखि दायाँ बायाँ १५/१५ मीटर जग्गा अधिग्रहण गर्ने भनी सूचना प्रकाशित गरिएको हो। प्रस्तावित सडक खिम्ती ढल्केवर २२० के.भी. प्रसारण लाइनको Right of way बाट नै लैजाने भएकाले कम नोक्सानी तथा क्षेति हुने र मुआव्जा समेत कम वितरण गर्नु पर्ने भएकाले सोही ठाउँबाट सडक निर्माण गर्न लागिएको हो। रिट निवेदन खारेजभागी भएकाले खारेज गरिपाउँ भन्ने उर्जा मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

विपक्षीहरुले रिट निवेदनमा दावी गरेको कुरा नितान्त झुठ्ठा हुन। यस कार्यालयले जिल्ला प्रशासनको आदेशानुसार शान्ति सुरक्षा कायम गर्ने सम्म हो। निवेदकहरुलाई पक्राउ गर्ने तथा यातना दिने काम भएको छैन। प्रहरी कार्यालय तथा कर्मचारीलाई बदनाम गराउने उद्देश्यले झुठ्ठा रिट निवेदन दायर भएकाले खारेज गरिपाउँ भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय सिन्धुलीको लिखित जवाफ।

यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने कुनै कारण छैन। सो कुरा निवेदनमा खुलाउन सकेको समेत देखिँदैन। निवेदकले उठाएको सडक निर्माणको विषय यस मन्त्रालयको कार्यक्षेत्र

भित्रको नभएकाले यस मन्त्रालयको हकमा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाबाट उत्पादित विद्युत आन्तरिक खपत तथा निर्यातका लागि परियोजना सम्पन्न गर्न उर्जा मन्त्रालयको पत्रानुसार ५० जनाको शसस्त्र प्रहरी वलको बेशक्याम्प स्थापना भएको हो। रिट निवेदनमा उल्लेख गरेजस्तो निवेदकहरुको संविधान प्रदत्त हक अधिकारमा कुनै बाधा पार्ने काम गरिएको छैन। रिट निवेदन तथ्यहीन भएकाले खारेज गरिपाउँ भन्ने सशस्त्र प्रहरी बल बेश क्याम्पको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ।

नेपाल सरकार भौतिक योजना तथा यातायात मन्त्रालय डिभिजन सडक कार्यालय जनकपुर अन्तरगत निवेदन दावी गरेको खण्डको सडक निर्माण कार्यको लागि आवश्यक जग्गा प्राप्तीका लागि नेपाल सरकार मन्त्रीस्तरबाट मिति २०६९/६/१ को निर्णय अनुसार जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४ को दफा ५ बमोजिम प्रारम्भिक कारवाही चलाउने सम्बन्धी जग्गा एकिनको प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि प्रस्तावित सडकको केन्द्र देखि दायाँबायाँ १५/१५ मीटर जग्गा र सो जग्गामा बनेका घर तथा अन्य संरचना ऐनको दफा ९ बमोजिमको लागि ३० दिनको मुआव्जा दावी गर्न आउने भनी सूचना प्रकाशन गरिएको हो। रिट निवेदनमा उल्लेख गरेजस्तो निवेदकहरुको हक अधिकार हनन् गर्ने कार्य यस कार्यालयबाट नभएको हुँदा रिट खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिन्धुलीको लिखित जवाफ।

निवेदकहरुले निवेदनमा उल्लेख गरेजस्तो यस मन्त्रालयबाट कुनै पनि नागरिकको चल अचल सम्पत्ति हानी नोक्सानी गर्ने वासस्थान तथा जग्गामा हानी हुने काम भएको छैन। नेपाल सरकारको नीति अनुरुप विकास निर्माण गर्दा वा बाटो बनाउदा कसैको निजी सम्पत्ति अधिग्रहण गर्नु परेमा कानून बमोजिम मुआव्जा दिदै आएको छ। निवेदनमा दावी गरेको बाटो निर्माण गर्दा बाटोमा पर्ने जग्गा तथा संरचनाको मुआव्जा लिन आउन जिल्ला प्रशासन कार्यालयले सूचना प्रकाशन गरेको हो। निवेदनमा उठाए जस्तो खिम्ती ढल्केवर २२० के.भी. प्रसारण लाइन र प्रस्तुत सडकको कुनै सम्बन्ध छैन। निवेदनमा उल्लेख गरेजस्तो निवेदकहरुको हक अधिकार हनन् हुने काम यस मन्त्रालयबाट नभएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा ३ मा सरकारले सार्वजनिक हितको लागि जग्गा प्राप्त गर्न सक्ने अधिकार नेपाल सरकारलाई भएको देखिन्छ। साथै सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को दफा ४ प्रचलित कानून बमोजिम सडक र सडक सीमाको लागि जग्गा प्राप्त गर्न सक्ने भन्ने व्यवस्था बमोजिम डिभिजन सडक कार्यालय जनकपुरले निवेदनमा उल्लेखित सडक निर्माणको लागि मुआव्जा दिने प्रक्रिया अगाडि बढाएको हो। नेपाल सरकारको निकायले प्रचलित कानून बमोजिमको प्रक्रिया अपनाई गर्न लागेको विकास निर्माण सम्बन्धी काममा अवरोध गर्ने उद्देश्यले मात्र प्रस्तुत रिट दायर भएको छ। रिट निवेदकहरुको हक अधिकार हनन् हुने गरी कुनै पनि काम कारवाही नभएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय सडक विभागको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ।

नेपाल विद्युत प्राधिकरणले देशको उर्जा शंकट अन्त्य गर्ने उद्देश्यले प्राथमिकका प्राप्त खिम्ती ढल्केवर २२० के.भी.ए. प्रसारण लाइन निर्माण गर्ने लक्ष्य राखेको थियो। उक्त आयोजना दोलखा, रामेछाप हुँदै सिन्धुली जिल्लाको खुर्कोटबाट सिन्धुलीगढी महाभारत श्रृङखला पार गरी कमलामाई नगरपालिकाको पूर्वी भाग तथा रानीचुरी खण्डबाट महोत्तरी धनुषा हुँदै ढल्केवर सव स्टेशनमा जोडिने परियोजना हो। प्रशारण लाइन निर्माणको लागि मध्ये रेखाबाट १५/१५ मीटर दायाँ बायाँ परेका जग्गाहरु जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४ बमोजिम मुआब्जा दिई जग्गा अधिग्रहण गरिएको र विद्युत नियमावली, २०५० अनुसार लाइन मुनी परेका घरहरुको क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था छ। आयोजना निर्माणको लागि वातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन गरी सो प्रतिवेदनमा WHO ले तोकेको भन्दा न्यून असर पर्ने भन्ने उल्लेख भएको र सो प्रतिवेदनले औल्याएका कार्यहरु समेत गरिएको छ। हाल परियोजना निर्माण कार्य करिव अन्तिम चरणमा पुगेको छ।

नेपाल सरकार जलस्रोत मन्त्रालयले मिति २०६४/८/१७ मा प्रशारण लाइनको मुनी दायाँ बायाँ १५/१५ मीटरमा कुनै निर्माण कार्य गर्न वा रुख रोप्न नपाउने भनी विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ३३(३) र विद्युत नियमावली, २०५० को नियम ६६(१) बमोजिम सूचना प्रकाशन गरेको थियो। प्रसारण लाइनको मुनी पर्ने जग्गा अधिग्रण गर्ने भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट सूचना प्रकाशन भई मुआब्जा वितरणको लागि परियोजनाबाट जिल्ला प्रशासन कार्यालयका नाममा रकम निकासा भई गएको छ। आवश्यक कानूनी प्रक्रिया पुरा गरी

परियोजना सञ्चालन गरि निर्माण कार्य अन्तिम चरणमा रहेको छ। सोही प्रसारण लाइनको मुनी पर्ने ROW मा सडक बाटो बनाउन लागिएको हो। सार्वजनिक हितको लागि बाटो निर्माण गर्न कानून बमोजिम जग्गा प्राप्ती गर्न नपाउने भन्ने हुँदैन। निवेदकहरुले उल्लेख गरे जस्तो क्षति नहुने भएकाले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने नेपाल विद्युत प्राधिकरण केन्द्रीय कार्यालयको तर्फबाट कार्यकारी निर्देशक रामेश्वर यादव तथा खिम्ती ढल्केवर २२० के.भी. प्रशारण लाइन परियोजनाको तर्फबाट आयोजना प्रमुख कन्हैया कुमार मानन्धरले पेश गरेको संयुक्त लिखित जवाफ।

यस मन्त्रालय तथा कार्यालयको के कस्तो काम कारवाहीले निवेदकहरुको के कस्तो हक अधिकार हनन् हुन गएको हो भन्ने सम्बन्धमा निवेदकहरुले उल्लेख गर्न सकेको देखिंदैन। कसैलाई विपक्षी बनाई रिट निवेदन दायर गर्दा सो निकायको के कुन काम कारवाहीले आफ्नो के कस्तो अधिकार हनन् भएको हो भन्ने स्पष्ट रुपमा खुलाउन सक्नु पर्दछ। विना आधार दावी लिंदैमा रिट जारी हुन सक्दैन। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले सार्वजनिक हितको लागि बाहेक व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण तथा जफत गरिने छैन भन्ने व्यवस्था गरेको छ। नेपाल सरकारले सार्वजनिक हितको लागि सडक निर्माण गर्न जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४ बमोजिम सडक निर्माण तथा विस्तारमा परेका जग्गाको मुआब्जा तथा घरको क्षतिपूर्ति समेत प्रदान गरी अधिग्रहण गर्ने प्रयोजनका लागि सूचना प्रकाशन गरिएको हुँदा उक्त कार्यलाई गैर कानूनी भन्न मिल्दैन। कानून बमोजिमको प्रक्रिया अपनाई उक्त सडकमा पर्ने जग्गाको मुआव्जा र घरको क्षतिपूर्ति दिने प्रयोजनका लागि प्रकाशन गरिएको सूचना कानून प्रतिकुल नभएकोले निवेदन माग बमोजिम रिट जारी हुन सक्ने अवस्था नभएकाले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालयको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ।

निवेदनमा उल्लेख भएको सिन्धुली जिल्लाको पानीटंकी-बर्देउटार-माझीटार-गडौली खोला हुँदै बर्दीवास-वनेपा लोकमार्ग जोड्ने फिडर सडक यस सडक डिभिजन कार्यालयले निर्माण गर्न लागेको हो। नेपाल सरकारले खिम्ती ढल्केवर २२० के.भी. प्रसारण लाइन मुनी फिडर सडक निर्माण गर्ने निर्णय भए बमोजिम यस डिभिजन कार्यालयका डिभिजन प्रमुखलाई प्रारम्भिक कारवाही चलाउन अधिकार दिए बमोजिम उक्त कार्य अगाडि बढाइएको हो। उक्त सडक निर्माण

गर्दा सडकमा पर्ने जग्गा र घरको क्षतिपूर्ति दावी गर्न आउनु भनी जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४ को दफा ९ बमोजिम सूचना प्रकाशन गरिएको हो। उक्त सडकमा पर्ने जग्गा अधिग्रहण गर्न र सर्भे गर्न भनी रु. ११ करोड विनियोजन भईसकेको छ। सार्वजनिक हितको लागि नेपाल सरकारले उचित मुआव्जा दिई व्यक्तिको जग्गा अधिग्रहण गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्था हुने हुँदा सार्वजनिक सडक निर्माणको लागि निवेदकहरुका केही जग्गा अधिग्रहण गर्ने भनी प्रकाशित भएको सूचनालाई गैर कानूनी मान्न मिल्दैन। कानूनी प्रक्रिया पुरा गरी मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति दावी गर्न आउनु भनी प्रकाशित सूचना कानूनसम्मत भएकाले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने डिभिजन सडक कार्यालय नं. ८ जनकपुरले पेश गरेको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकहरुको तर्फबाट उपस्थित विद्धान अधिवक्ताद्वय श्री भीम राई र श्री शंकर लिम्वुले बाटोको कुनै आवश्यकता र सम्भावना नै नभएको स्थानमा बाटो निर्माण गर्ने भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिन्धुलीले जग्गाको मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति बुझ्न आउनु भनी सूचना प्रकाशन गरी निवेदकहरुलाई घरवास विहीन बनाउन लागेको छ। उक्त निर्माण गर्ने बाटो स्वीकृत भएको समेत छैन। जिल्ला प्रशासन कार्यालयले प्रकाशन गरेको सूचनामा नै प्रस्तावित सडक निर्मण गर्ने प्रयोजनका लागि भन्ने उल्लेख भएबाट सो कुराको पुष्टी भएको छ। सडक निर्माण गर्ने भनेको स्थानको आसपासमा प्रसस्त सडक निर्माण भइ चालु अवस्थामा भएकाले पनि उक्त सडकको कुनै आवश्यकता छैन। नेपाल विद्युत प्राधिकरणले निर्माण गर्न लागेको खिम्ती ढल्केवर २२० के.भी.ए. प्रसारण लाइन निर्माण गर्न लागेको स्थानबाट सडक निर्माण गर्ने भनी सूचना प्रकाशित गरिएको छ। खिम्ती ढल्केवर २२० के.भी. प्रशारण लाइन निर्माण गर्न लागे उपर निवेदकहरुले सर्वोच्च अदालतमा रिट दायर गरी विचाराधीन रहेको अवस्थामा उक्त रिट निवेदनलाई प्रभाव पार्ने गरी सोही स्थानमा सडक निर्माण गर्ने प्रयोजनका लागि भनी सूचना प्रकाशित गरिएको हुँदा निवेदन माग बमोजिम आदेश जारी हुनु पर्ने हो भनी गर्नु भएको बहस सुनियो।

विपक्षीहरु मध्ये नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान सह न्यायाधिवक्ता श्री संजीवराज रेग्मीले खिम्ती ढल्केवर २२० के.भी.ए. प्रसारण लाइन निर्माण गर्ने कार्य सम्पन्न भईसकेको छ। प्रसारण लाइनमा पर्ने जग्गाको मुआब्जा र घरको क्षतिपूर्ति दावी गर्न आउनु भनी

सूचना प्रकाशित भई मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति वितरण भइसकेको छ। प्रायः सबैले मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति बुझिसकेका छन। सोही प्रसारण लाइनको मुनी पर्ने गरी फिडर सडक निर्माण गर्न जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिन्धुलीले मुआब्जा दावी गर्न आउनु भनी सूचना प्रकाशन गरेको हो। सो सडक निर्माणको लागि डिभिजन सडक कार्यालय जनकपुरले सडक भित्र पर्ने जग्गाको मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति वितरण गर्ने नै हुँदा हाल माग बमोजिम आदेश जारी हुने अवस्था छैन। रिट निवेदकहरुको मात्र जग्गा सडकमा परेको नभई अन्य व्यक्तिको जग्गासमेत परेको छ। जिल्ला प्रशासन कार्यालयको सूचना हेर्दा पनि सार्वजनिक हितको लागि सडक निर्माण गर्नु पर्ने भन्ने उल्लेख भएको देखिएको छ। निवेदकहरुले दावी गरेजस्तो सडक आवश्यक नभएको भन्ने होइन। प्रसारण लाइन मुनी पर्ने गरी फिडर सडक निर्माण गर्ने प्रयोजनका लागि सडकमा पर्ने जग्गाको मुआब्जा दावी गर्न आउनु भनी प्रकाशन गरेको सूचना कानून सम्मत भएकाले माग बमोजिम आदेश जारी हुने अवस्था छैन। रिट निवेदन खारेज हुनु पर्ने हो भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो।

उपरोक्तानुसारको दुबै तर्फबाट प्रस्तुत भएको बहस सुनी प्रस्तुत रिट निवेदन सहितको मिसिल संलग्न कागजात समेत अध्ययन गरी हेर्दा निवेदकको निवेदन माग बमोजिम उत्प्रेषण तथा परमादेश जारी हुने हो होईन? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने देखिन आयो।

यसमा निवेदकहरु बसोवास गर्ने गरेको सिन्धुली जिल्ला कमलामाई नगरपालिका वडा नं. ७ का निवेदकका जग्गामा सिन्धुली जिल्लाको पानीटंकी-बर्देउटार-माझीटार-गडौली हुँदै बर्दिवास वनेपा लोकमार्गमा जोड्ने सडक निर्माण गर्ने प्रयोजनका लागि उक्त सडकमा पर्ने जग्गाको केन्द्र भागबाट दायाँबायाँ १५/१५ मीटर जग्गाको मुआब्जा र सो जग्गामा पर्ने घरको क्षतिपूर्ति दावी गर्न आउनु भनी सूचना प्रकाशन भएको छ। सो स्थानमा सडक आवश्यक नभएको, आसपासका क्षत्रमा सडकहरु बनी चालु अवस्थामा रहेका छन। सडक आवश्यकता नभएको स्थानमा पहिला निर्माण गर्न लागेको खिम्ती ढल्केवर २२० के.भी. प्रसारण लाइनको विषयमा उठेको विवादलाई प्रभाव पार्ने गरी सडक निर्माण गर्ने भनी सूचना प्रकाशन गरिएको हुँदा मन्त्रीस्तरबाट मिति २०६९/६/२१ मा भएको निर्णय र सो आधारमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिन्धुलीले मिति

२०६९/१२/११ मा प्रकाशन गरेको सूचना बदर गरी उपयुक्त आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदन व्यहोरा रहेको देखियो।

विपक्षीहरुको लिखित जवाफ हेर्दा खिम्ती ढल्केवर प्रसारण लाइन निर्माण भई सञ्चालन भइसकेको छ। सो प्रसारण लाइनमा परेका जग्गाको मुआब्जा र घरको क्षतिपूर्ति वितरण भइसकेको हुँदा उक्त प्रसारण लाइन निर्माणको सम्बन्धमा कुनै विवाद छैन। उक्त खिम्ती ढल्केवर २२० के.भी. प्रसारण लाइन मुनीबाट फिडर सडक निर्माण गर्ने भन्ने नेपाल सरकारको निर्णय बमोजिम उक्त क्षेत्रमा पर्ने जग्गाको मुआब्जा तथा घरको क्षतिपूर्ति दावी गर्न आउनु भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालयले सूचना प्रकाशन गरेको हुँदा सो सूचनाबाट निवेदकहरुको संवैधानिक तथा कानूनी हक हनन् नभएकाले माग बमोजिम आदेश जारी हुनु पर्ने होइन भन्ने उल्लेख भएको देखियो।

निर्णय तर्फ विचार गर्दा, नेपाल सरकार जलस्रोत मन्त्रालयको निर्णय बमोजिम नेपाल विद्युत प्राधिकरणले निर्माण गरेको खिम्ती-ढल्केवर २२० के.भी. प्रसारण लाइन दोलखा जिल्लाबाट प्रारम्भ भई रामेछाप, सिन्धुली हुदै महोत्तरीको गौरीबासबाट धनुषा जिल्लाको ढल्केवर सव स्टेशनमा जोडिने परियोजना निर्माण कार्य सम्पन्न भएको भन्ने देखिन्छ। उक्त प्रसारण लाइन मुनीबाट फिडर सडक निर्माण गर्ने भन्ने नेपाल सरकार मन्त्रीस्तरको मिति २०६९/६/२१ को निर्णय अनुसार सडक निर्माणको Detailed Project Report तयार पार्न र जग्गा प्राप्ती प्रक्रिया शुरु गर्ने प्रक्रिया अगाडी बढाइएको र सोही प्रक्रिया अनुसार उक्त सडकमा पर्ने जग्गाको मुआब्जा दावी गर्न आउनु भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिन्धुलीले जारी गरेको सूचना समेत बदरको माग गरी प्रस्तुत रिट निवेदन दायर भएको देखियो। सार्वजनिक सडक निर्माण गर्ने प्रयोजनका लागि जग्गा अधिग्रहण गर्न सूचना जारी भएकोमा निवेदकहरु समेत सहमत भएको देखिन्छ। सार्वजनिक सडक सबैको लागि खुला हुने र त्यसबाट सर्वसाधारणले सुविधा लिन सक्ने भएकाले सार्वजनिक सडक निर्माण कार्य सार्वजनिक हित र सरोकारसँग सम्बन्धित रहेको हुन्छ। उक्त सडक निर्माण परियोजनाको स्वरुप हेर्दा बृहत किसिमको देखिएको र सार्वजनिक हितको लागि निर्माण हुन लागेको भन्ने देखिन्छ। साथै सो परियोजनालाई रिट निवेदकहरुले समेत सार्वजनिक हितको लागि नभएको भनी भन्न सकेको देखिदैन।

सिद्धान्तः सरकारले कुनैपनि नागरिकको सम्पत्ति सार्वजनिक हितको लागि बाहेक अन्य प्रयोजनका लागि अधिग्रहण तथा प्राप्त गर्न सक्दैन। सो कुरालाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९(२) ले सार्वजनिक हितको लागि बाहेक राज्यले कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण वा प्राप्त गर्ने वा त्यस्तो सम्पत्ति उपर अरु कुनै प्रकारले कुनै अधिकारको सिर्जना गर्ने छैन भनी सार्वजनिक हितको लागि बाहेक व्यक्तिको सम्पत्ति अनतिक्रम्य हुने हकको प्रत्याभूति गरेको पाइन्छ। साथै नेपालको संविधानको धारा २५(२) ले समेत सम्पत्ति सम्बन्धी सो अधिकारलाई संरक्षित गरेको देखिन्छ। निवेदकहरुको निवेदन जिकीर हेर्दा प्रसारण लाइन मुनी फिडर निर्माण गर्दा सडकमा परेका जग्गाको मुआब्जा र घरको क्षतिपूर्ति दावी गर्न आउनु भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिन्धुलीले प्रकाशन गरेको सूचना बदर गरिपाउँ भन्ने मुख्य मागदावी रहेको देखिन्छ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ तथा नेपालको वर्तमान संविधानमा भएको सम्पत्ति सम्बन्धी हकमा राज्यले सार्वजनिक हितको लागि व्यक्तिको जग्गा अधिग्रहण गर्न सक्ने देखिएको र त्यसरी अधिग्रहण वा प्राप्ती गर्दा जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४, सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ मा तोकेको प्रक्रिया अपनाई जग्गाको मुआब्जा तथा घर संरचना परेको भए सोको क्षतिपूर्ति दिएर मात्र अधिग्रहण गर्न सक्ने देखिन्छ। नागरिकको आवश्यकता र चाहाना अनुसारको विकास निर्माण गर्दा त्यस्तो विकास निर्माण सार्वजनिक तथा नागरिकको हितको लागि छ छैन भन्ने दृष्टिकोणले हेर्नु पर्ने हुन्छ। राज्यले सार्वजनिक हितको लागि गर्ने विकास निर्माण र त्यस्तो विकास निर्माणबाट फाइदा लिने उपभोक्ताहरुको हित संरक्षणमा विशेष ध्यान दिनु पर्ने हुन्छ। सार्वजनिक हितको लागि जग्गा तथा अन्य संरचना अधिग्रहण गर्दा कुनै व्यक्तिको हकमा असर पर्ने भएकाले असर पर्ने त्यस्तो व्यक्तिको हकमा मर्का नपर्ने गरी चलन चल्तीको मुल्यमा उचित क्षतिपूर्ति दिएर मात्र त्यस्तो विकास निर्माणको कार्यलाई निरन्तरता दिनु पर्ने हुन्छ। विकास निर्माण भनेको नितान्त रुपमा सार्वजनिक हितको लागि हुनु पर्ने र त्यसरी सार्वजनिक हितको लागि जुनसुकै किसिमको विकास निर्माण गर्दा कुनैपनि नागरिकको व्यक्तिगत सम्पत्तिमा वा अन्य कुनै किसिमले हानी नोक्सानी हुने अवस्था देखिएमा सो को उचित क्षतिपूर्ति दिई नागरिकको हकको संरक्षण गरेर मात्र विकास निर्माण गर्नु पर्ने हुन्छ। प्रस्तुत विवादमा खिम्ती ढल्केवर

२२० के.भी. प्रसारण लाइन मुनी फिडर सडक निर्माण गर्दा निवेदक लगाएत अन्य स्थानीय वासीको जग्गा र घर समेत उक्त सडकमा पर्न गएको भन्ने देखिन्छ। निवेदकहरुको निवेदन दावी तथा विपक्षीहरुको लिखित जवाफ व्यहोराबाट उक्त फिडर सडक निर्माण गर्दा सडकमा पर्ने जग्गा तथा अन्य संरचनाको मुआब्जा एंव क्षतिपूर्ति दावी गर्न आउनु भन्ने सूचना प्रकाशन भएको अवस्था देखिँदा नेपाल सरकारका निकायहरुले सडकमा पर्ने जग्गाको मुआब्जा र संरचनाको क्षतिपूर्ति नदिई सम्पत्ति विना मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति हडप्न खोजेको देखिन आएन।

अतः उल्लेखित आधार कारणबाट नेपाल सरकारले सडक निर्माण प्रयोजनका लागि जग्गा तथा संरचना अधिग्रहण गर्ने प्रयोजनका लागि सडकमा पर्ने जग्गा तथा संरचनाको मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति दावी गर्न आउनु भनी प्रकाशन गरेको सूचनाले निवेदकहरुको संविधान तथा कानून प्रदत्त हकमा असर परेको भन्ने नदेखिएको र जग्गा अधिग्रहण तथा प्राप्ती गर्दा कानून बमोजिम चलन चल्तीको मुल्यमा मुआब्जा एंव क्षतिपूर्ति पाउन सक्ने नै देखिँदा निवेदन माग बमोजिम उत्प्रेषणको आदेश जारी हुन सक्ने अवस्था नभएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। साथै सार्वजनिक हितको लागि व्यक्तको सम्पत्ति अधिग्रहण एंव प्राप्ती गर्दा संविधान एंव कानूनी व्यवस्थालाई ख्याल गरी चलन चल्तीको मुल्यमा उचित क्षतिपूर्ति तथा मुआब्जा निर्धारण गरी समान रुपले वितरण गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरुका नाममा परमादेश जारी हुने ठहर्छ। प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाईदिनू।

प्रधान न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु।

न्यायाधीश

इजलास अधिकृतः दुर्गाप्रसाद खनाल

इति संवत् २०७४ साल माघ महिना १५ गते रोज २ शुभम् ---------------------- ।